

مجلهٔ یژوهش فیزیک ایران، جلد ۱۰، شمارهٔ ۱، بهار ۱۳۸۹

Ti

Mn $La_{*/*}Sr_{*/*}MnO_{*}$

(دریاف مفاله. ۱٬۹۰۱٬۷۸۱ ؛ دریاف سنجه نهایی. ۱۱٬۷۰۴ (۱۱٬۷۸								
	$(\bullet \leq x \leq \bullet / \bullet va) La_{\bullet/A} Sr_{v/Y} Mn_{V-x} Ti_{x} O_{Y}$	Mn ^{r+} Mn ^{r+}	Mn Ti Ti ¹	+				
		SPH						

توجیه می کند. برهم کنش تبادل دو گانه در منگنایت هایی صورت می گیرد که به طور همزمان شامل یون های ^{۲+} Mn^{r+} باشند. مدلی که زنر ارائه داد به این صورت بود: در پیوند Mn^{r+}−O^{r−}−Mn^{r+} ابتدا یک الکترون از تراز ۲p اکسیژن به تراز e_g یون ⁺⁺ Mn جهش می کند و همزمان با این جهش یک الکترون از تراز e_g یون ^{۳+} Mn^{۳+} به جای خالی در تراز ۲ اکـــسیژن انتقـــال مــــییابـــد و پیونـــد بـــه صــورت Mn⁺⁺ −O^{+−} −Mn⁺⁺ در میآید. در این مدل دو شرط اصلی براي انتقال الكترون وجود دارد:

- جفت شدگی هوند در یک اتم قوی است لذا تنها پیکربندی ممکن برای سیستم زمانی صورت میگیرد که اسپین حاملهای بار موازی با اسپین یون موضعی باشد.
- جهت اسپین حامل های بار هنگام حرکت از یک اتم به اتم

در سالهای اخیر علاقهٔ زیادی به منگنایتها به دلیل کاربردی که برای آنها وجود دارد، بهوجود آمده است[۱-۳]. منگنایت هـ دستهای از اکسیدهای منگنز با فرمول عمومی A_{v-x}B_xMnO_w هستند که در آن A یـک عنـصر سـه ظرفیتـی از سـری عناصـر خاکی مانند Nd ، Pr ، La و B یک عنصر دو ظرفیتی از عناصـر قليايي خاكي مانند Ba ، Sr ، Ca است. اولين مطالعـات تجربـي بر روی خواص فیزیکی این مواد در سال ۱۹۵۰ توسط جانکر و ون سانتن انجام شد [۴]. اولین مدل نظری در مورد این ترکیبات موسوم به مدل تبادل دو گانه در سال ۱۹۵۱ توسط زنر ارائه شد[۵]. با استفاده از این مدل می توان فاز فرومغناطیسی مشاهده شده در منگنایت ها را توجیه کرد. علاوه بر این، مدل تبادل دوگانه سازوکار رسانندگی الکتریکی ترکیبات منگنایت را نیز

مجاور تغییر نمیکند. بنابراین جهش زمانی صورت میگیرد که اتمهای مجاور اسپین هم جهت داشته باشند. یعنی سیستم در فاز فرومغناطیسی باشد. بدین ترتیب رفتار رسانشی و مغناطیسی توجیه میشود.

جانشینی عناصر مختلف در جایگاه منگنز باعث ایجاد تغییرات مهمی در خصوصیات مختلف منگنایت ها می شود. تغییر مقادیر مقاومت الکتریکی، پذیرفتاری مغناطیسی، مغناطش، ثابت های شبکهٔ بلوری، تغییر نوع فاز مغناطیسی و الکتریکی و تغییر دمای گذار عایق-فلز و دمای کوری یا نیل از جمله مواردی است که با توجه به نوع ترکیب و عنصرآلایش شده و میزان آلایش ممکن است رخ دهند[۸-۷-۶]. این تغییرات و به میشوند دانشمندان و محققان را بر آن داشته که عناصر مختلف با ظرفیت های متعدد را در جایگاه منگنز جایگزین کنند. علاوه بر این، شرایط ساخت ترکیبات نیز ممکن است خصوصیات محتلف آنها را تغییر دهد. یکی از موضوعاتی که ممکن است مورد توجه باشد، بررسی تأثیر تغییر شرایط ساخت روی جانشینی عناصر مختلف در جایگاه منگنز است.

.

نمونه های ${}_{X} \operatorname{Or}_{X} \operatorname{Ti}_{X} \operatorname{Or}_{X} ({}_{X} \operatorname{Or}_{X} \operatorname{Sr}_{A}, \operatorname{Nn}_{X} \operatorname{Ti}_{X} \operatorname{Or}_{X} \operatorname{Sr}_{X} \operatorname{Or}_{X} \operatorname{Intrivel}($ استاندارد واکنش حالت جامد ساخته شدند. شرایط ساخت نمونه ها به این صورت بود که بعد از توزین مواد اولیه (${}_{Y} \operatorname{Or}_{X} \operatorname{Sr}_{X} \operatorname{Sr}_{X} \operatorname{Or}_{X} \operatorname{Sr}_{X} \operatorname{$

نمونه ها و تعیین اندازهٔ دانه ها از دستگاه SEM مدل SEM مدل XL۳۰ مدل SEM مدل XL۳۰ مدل XL۳۰ مدل ساخت شرکت فیلیپس استفاده گردید. اندازه گیری های مقاومت الکتریکی نمونه ها به روش معمول چهار میله ای و توسط دستگاه یخچال مدار بسته ساخت شرکت لی بولد (Leybold) انجام شد.

•

برای تعیین نوع ساختار بلوری نمونه ها و محاسبهٔ ثابت های شبکه و حجم سلول واحد و مقایسهٔ آنها برای نمونه های دما بالا و دما پایین از الگوی پراش پرتو ایکس استفاده شد. نمودار XRD نمونه های دما بالا و نمونه های دما پایین در شکل های ۱ و ۲ نشان داده شده اند.

با استفاده از منحنی های پراش پرتو ایکس مشخص شد که تمامی نمونه ها ساختاری با وجوه لوزی در گروه فضایی Rrc دارند و آلایش تأثیر چندانی روی ساختار نمونه ها نداشته و فقط مکان قله ها را تغییر داده است. این تغییرات برای نمونه های دما بالا منظم بوده و قله ها به سمت زاویه های پایین جابه جا شده اند، در صورتی که برای نمونه های دما پایین تغییرات نامنظم است. تغییر مکان قله ها در الگوی پراش پرتو ایکس بیانگر تغییر تابت های شبکه است. برای تعیین شمارهٔ صفحات (hkl) از مقالاتی که روی ترکیبات مشابه انجام شده و ساختار مشابهی با نمونه های ما داشتند استفاده شد[۹]. نمودارهای RR همهٔ نمونه ها کاملا واضح بوده و تقریبا هیچ گونه قلهٔ اضافی که نشان دهندهٔ ناخالصی باشد وجود ندارد. برای به دست آوردن شابت های شبکه و حجم سلول واحد، از شماره صفحات در سیستم شش گوشه و روابط زیر استفاده شد:

$$\frac{1}{d^{\mathsf{Y}}} = \frac{\mathfrak{Y}(h^{\mathsf{Y}} + hk + k^{\mathsf{Y}})}{\mathfrak{Y}a^{\mathsf{Y}}} + \frac{l^{\mathsf{Y}}}{c^{\mathsf{Y}}} \tag{1}$$

 $V = \circ / \circ \wedge \varphi \varphi \ a^{\mathsf{T}} c \tag{(T)}$

برای اینکه مقادیر a و V از دقت بالایی برخوردار باشند برای چند قله روابط فوق را محاسبه و در نهایت از مقادیر بهدست آمده برای ثابتهای شبکه و حجم سلول واحد میانگین گیری کردیم.

شکل ۱. نمودار پراش پرتو ایکس نمونههای دما بالا (a). جابهجایی منظم قلهها کاملا مشخص است(b).

بـه منظـور مـشاهدهٔ بهتـر تغییـرات، در شـکلهـای ۳، ۴ و ۵ ثابتهای شبکه و حجم سـلول واحـد نمونـههـای هـر دو سـری برحسب میزان اَلایش نشان داده شده است. بـا توجـه بـه مقـادیر

بهدست آمده ملاحظه می شود که در نمونه های دما بالا با افزایش میزان آلایش، ثابت های شبکه و حجم سلول واحد افزایش می یابد، در حالی که در نمونه های دما پایین تغییرات خیلی کم است.

شكل ٥. نمودار حجم سلول واحد نمونهها بر حسب آلايش.

شکل 6. عکس SEM نمونهٔ ۰۰/۰۰ (سمت چپ) و ۲۵/۰×x(سمت راست) دما بالا.

به نظر میرسد رفتار مشاهده شده در این نمودارها را بتوان به صورت زیر توجیه کرد:

عنصر تیتانیوم به صورت یون ^{+*} Ti در ترکیبات وارد می شود. اندازهٔ شعاع یونی ^{+*} Ti برابر (Å ۵۰%) است. این مقدار مابین شعاع یونی ^{+*} Mn (Å ۵۰%) و ^{*+} Mn (Å ۵۰۵%) قرار دارد. در صورتی که ^{+*} Ti به طور کامل در جایگاه ^{+*} Mn قرار گیرد که یونهای منگنز با یونهای بزرگتری جاینشین می شوند. لذا افزایش ثابتهای شبکه و حجم سلول واحد در این حالت دور از انتظار نیست. بنابراین برای نمونههای دما بالا یونهای ^{+*} Ti به طور عمده در جایگاههای ^{+*} Mn می نشینند و باعث افزایش مقادیر a c و v می شوند.

حال اگر یون ⁺⁺Ti در جایگاه یون بزرگتر ⁺⁺Mn بنشیند، در این صورت انتظار می رود که ثابت های شبکه و حجم سلول واحد با افزایش میزان آلایش کاهش یابند. برای نمونه های دما پایین مقادیر مشاهده شده با افزایش میزان آلایش تغییر چندانی ندارند. به نظر

می رسد که برای این نمونه ها یون های ^{+۴} Ti^۴ به طور کاتوره ای در محل یون های ^{۳+} Mn و ^{۴+} Mn قرار می گیرد و لذا به طور میانگین پارامتر های شبکه تقریبا ثابت می مانند. ولی در نمونه های دما بالا که همگن ترند یون های ^{۴+} Ti در جایگاه یون های ^{۴+} Mn می نشینند. این رفتار در نمونه های آلایش شده با Fe نیز مشاهده شده است[۱۰]. تفاوت در جانشینی یون ^{+۴} Ti در جایگاه یون های منگنز نمونه های دما بالا و دما پایین باعث ایجاد تف اوت در دیگر خصوصیات آنها می شود که به تفصیل راجع به آنها بحث خواهد شد.

میکروسکوپ الکترونی روبشی (SEM) وسیلهای برای عکس برداری از سطح اجسام است. با این وسیله می توان اجزای تشکیل دهندهٔ سطح جسم را مشاهده کرد. در این تحقیق عکسهایی در ابعاد چند میکرومتر از سطح نمونه های ۰۰/۰۰ عکسهایی در ابعاد چند میکرومتر از سطح نمونه های ۰۰/۰۶ و ۵۷۰/۰= x هر دو سری گرفته شد. با مقایسهٔ عکسهای SEM نمونه های دما بالا(شکل ۶) و نمونه های دما پایین(شکل ۷) به وضوح می بینیم که دانه های نمونه های دما بالا بسیار بزرگتر از

شکل ۷. عکس SEM نمونهٔ ۰۰/۰۰ (سمت چپ) و ۲۵/۰۰=x(سمت راست) دما پایین.

شکل ۸ نمودار مقاومت الکتریکی نمونههای دما بالا بر حسب دما.

دانههای نمونههای دما پایین هستند. دلیل بزرگ بودن دانـههای نمونههای دما بالا نسبت به نمونههای دما پایین افـزایش دمـای کلوخه سازی و حرکت دیوارههای مرز دانهها اسـت. بـه ظـاهر تغییر میزان تیتانیوم در این محدوده از آلایش تـأثیر چنـدانی در اندازهٔ دانههای دو سری نداشته است.

شکلهای ۸ و ۹ نمودار مقاومت الکتریکی نمونههای دما بالا و دما پایین را نشان می دهد. همان طور که ملاحظه می شود در هر دو سری از نمونه ها با افزایش میزان آلایش یون ^{+۴} در ترکیب، مقاومت الکتریکی افزایش می یابد. با جانشینی یون تیتانیوم در جایگاه یون های ^{+۳} Mn (در ترکیبات دما پایین) تعداد حامل های بار کاهش می یابد. گرچه در نمونه های دما بالا به دلیل جانشینی یون ^{+۴} T1 در جایگاه یون های ^{+۴} Mn تعداد حامل ها تغییر نمی کند، دلیل اصلی افزایش مقاومت الکتریکی

شکل ۹. نمودار مقاومت الکتریکی نمونههای دما پایین بر حسب دما.

نمونهها با افزایش میزان آلایش، تضعیف فرآیند تبادل دوگانه در اثر وارد کردن یون ^{+۴} Ti در سیستم است. همانطور که قبلا گفته شد فرآیند تبادل دوگانه علاوه بر ایجاد فاز فرومغناطیسی در این ترکیبات، نقش رسانندگی الکتریکی را نیز بر عهده دارد.

اگر يون $^{+7}$ T در محل يون $^{+7}$ Mn جايگزين شود در اين صورت پيوندهاى $^{+7}$ Mn مىسته و پيوندهايى نظير $^{-0}$ m مورت پيوندهاى $^{+7}$ Mn مىسته و پيوندهايى نظير $^{+7}$ Mn مى مى مىسود. در اين پيوند الکترون $_{9}$ يون Mn $^{+7}$ نمى تواند جهش کند زيرا تراز آخر يون $^{+7}$ Ti نيمه پر است و در مينيمم انرژى خود قرار دارد و حاضر به پذيرش Mn $^{-1}$ است و در مينيمم انرژى خود قرار دارد و حاضر به پذيرش Mn $^{-1}$ Mn $^{-1}$ در محل يون $^{+7}$ Mn $^{-1}$

شکل ۱۰ . مقایسهٔ نمودار مقاومت الکتریکی نمونههای دما بالا ودما پایین.

صورت نمی گیرد. بنابراین رسانندگی الکتریکی سیستم کاهش مییابد. با توجه به نمودارهای مقاومت الکتریکی نمونهها ملاحظـه میشود که در هر دو سری برای آلایشهای ۵۰/۰≥ x گذار عایق-فلز رخ میدهد. در نمونههای ۵۷۵/۰ رسانندگی آنقـدر تـضعیف شده که سیستم در کل بازهٔ دمایی اندازه گیری شـده رفتـاری عـایق گونه از خود نشان میدهد.

برای مقایسهٔ مقاومت الکتریکی نمونههای دو سری، نمودارهای نمونههای آلایش شده با درصد یکسان را با هم

رسم کردیم(شکل ۱۰). همان طور که ملاحظه می شود مقاومت الکتریکی نمونه های دما پایین بیشتر از نمونه های دما بالا است. در ضمن در نمونه های دما پایین علاوه بر قلهٔ اول که مربوط به دمای گذار عایق – فلز سیستم است، یک قلهٔ دیگر در دماهای پایین تر وجود دارد که در نمونه های دما بالا مشاهده نمی شود.

قلهٔ دوم مشاهده شده در نمونه های دما پایین ناشی از مقاومت مرز دانه ای در این ترکیبات است. این پدیده را می توان با مدل ژانگ توجیه کرد[۱۱]. همان گونه که در تصاویر SEM

شکل ۱۱ . برازش نمودار مقاومت الکتریکی نمونهٔ ۷۵°٬۰ دما بالا(سمت چپ) و دما پایین (سمت راست) با مدل SPH.

مشاهده کردیم اندازهٔ دانهها در نمونههای دما پایین بسیار کوچکتر از اندازهٔ دانهها در نمونههای دما بالا است. بنابراین با کوچک شدن دانهها مرز بین دانهای افزایش مییابد و به تبع آن مقاومت بین دانهای افزایش مییابد و یک قلهٔ اضافی در دماهای پایین تر از دمای گذار عایق-فلز این نمونهها به وجود میآید که مربوط به تونل زنی اسپینی در مرز دانهها و بی نظمیهای موجود در بین دانهها است. مرز دانهها به دلایل مختلفی از جمله نواقص شبکه، کمبود اکسیژن و ... بی نظم بوده و مقاومت ناحیهٔ سطحی بالا است. افزایش مقاومت مرزدانه ای باعث افزایش مقاومت کل نمونه نیز می شود. لذا مقاومت الکتریکی نمونههای دما پایین بزرگتر از مقاومت الکتریکی نمونههای دما بالا است.

با افزایش دمای کلوخه سازی اندازهٔ دانه ها بزرگتر شده و مقاومت بین دانه ای کاهش می یابد. به طوری که در نمونه های دما بالا قلهٔ دوم دیده نمی شود. علاوه بر این، ناهمگنی مربوط به جانشینی یون ⁺¹T در جایگاه یون های منگنز نیز می تواند عامل بزرگ تر بودن مقاومت الکتریکی نمونه های دما پایین نسبت به نمونه های دما بالا باشد. چنانچه گفته شد در نمونه های دما بالا یون ⁺¹T به طور همگن در جایگاه یون های ⁺¹M می نشیند در حالی که در نمونه های دما پایین به طور کاتوره ای در جایگاه یون های ⁺¹M و ⁺¹M جاینشین می شود لذا نمونه های دما پایین از همگنی پایین تری نسبت به نمونه های دما بالا برخوردارند و مقاومت الکتریکی آنها بیشتر است.

معمولا از مدل Small Polaron Hoping) SPH) برای تطبیق نمودارهای مقاومت الکتریکی در بالای دمای گذار عایق – فلز استفاده میشود[۱۲]. طبق این مدل رابطهٔ میان مقاومت الکتریکی و دما با معادلهٔ زیر داده میشود :

$$\rho = \rho_{\alpha} T \exp(-\frac{E_P}{k_B T}),\tag{7}$$

همان طور که از جدول ۱ ملاحظه می شود، با افزایش میزان آلایش Ti در جایگاه منگنز، انرژی فعال سازی پولارونی افزایش مییابد. با آلایش یون های ^{+Ti} در ترکیب، پهنای نوار رسانش کم می شود و با کاهش پهنای نوار رسانش، مقاومت الکتریکی افزایش مییابد. از طرفی با افزایش میزان آلایش، برهم کنش الکترون- فونون در سیستم تقویت می شود که این پدیده نیز متضمن کاهش پهنای نوار رسانش و افزایش انرژی فعال سازی پولارونی است[1۳].

х	$\rho_{\alpha}(\Omega cm K^{-1})$	$\rho_{\alpha}\left(\Omega cm \ K^{-1}\right)$	E _P (meV)	E _P (meV)	بازۂ دمایی	بازۂ دمایی	χ'(/.)	χ'(/.)
(میزان آلایش)	(دما بالا)	(دما پايين)	(دما بالا)	(دما پايين)	(دما پايين)	(دما بالا)	(دما پايين)	(دما بالا)
۰/۰۲۵	$V/\Delta\Lambda \times 1 \circ^{-\hat{\gamma}}$	۹/۹۶ ×۱۰ ^{-۶}	94/01	۱۰۰/۸۶	107-721	217-112	۰/۹۸	•/۶٣
•/•۵•	$\gamma/\Lambda \gamma \times 1 \circ^{-\gamma}$	٧/٨٥ ×١ •-۶	111/41	184/88	222-222	236-291	١/۵۵	1/11
•/•V۵	۴/۸۷ ×۱ ۰ ^{-۶}	۵/۰۵×۱۰ ^{-۶}	101/91	۱۷۰/۵۰	200-202	197-077	۲/۱۶	۲/۲۴

جدول ۱. مقادیر ρ_α و E_P نمونه های دما بالا و دما پایین با استفاده از مدل SPH.

باعث تضعیف برهم کنش تبادل دوگانه می شود و دمای گذار عایق- فلز کاهش و مقاومت الکتریکی افزایش می یابد. تغییر شرایط ساخت نمونه ها روی خصوصیات مختلف آنها تأثیر میگذارد. با افزایش دمای کلوخه سازی، ثابتهای شبکه، حجم سلول واحد و اندازهٔ دانه ها افزایش می یابد. مقاومت الکتریکی نمونه های دما بالا کمتر از نمونه های دما پایین است که دلیل آن رشد دانه ها و کاهش مقاومت بین دانه ای در اثر افزایش دمای کلوخه سازی و جانشینی همگن تر یون ^{+۴} TT در جایگاه یون ^{+۴} MM نسبت به نمونه های دما پایین است. برازش نمودار مقاومت الکتریکی نمونه های دما پایین است. برازش نمودار مقاومت الکتریکی نمونه های داه که با افزایش میزان آلایش، هر دو سری با مدل PPL نشان داد که با افزایش میزان آلایش، انرژی فعال سازی پولارونی افزایش می یابد. همچنین ملاحظه می شود که انرژی فعال سازی پولارونی برای نمونه های دما بالا کمتر از نمونه های دما پایین است. همان طور که قبلا اشاره شد، در نمونه های دما بالا یون های ^{+۲}Ti به طور همگن در جایگاه یون های ^{+۴} Mn جاینشین می شوند اما در نمونه های دما پایین به طور تصادفی در جایگاه یون های ⁴⁷ Mn و ^{+۳} Mn توزیع می شوند. جانشینی یون های ^{+۲}Ti در جایگاه یون های ^{+۳} Mn بیانگر کاهش بیشتر تعداد الکترون های رسانش در نمونه های دما پایین، افزایش انرژی فعال سازی پولارونی و افزایش مقاومت الکتریکی این نمونه ها است.

نتایج این تحقیق نشان میدهد که با افزایش میزان اَلایـش یـون ۲i^{۴+} در ترکیبات ۲i_xO_۳ (۵۷۰/۰۷۵ (۲a_{۰/۸}Sr

- 8. M Pekala, et al., J. Magn. Magn. Mater., **306** (2006) 181–190.
- D N H Nam, et al., *Phys. Rev.* B, **73** (2006) 184430-184436.
- 10. D Shekhar, et al., Phys. B, 72 (2005) 54426-54433.
- 11. N Zhang, et al., Phys. B, 56 (1997) 8138-8142.
- G Venkataiah, P J Venugopal Reddy, Solid State Com, **136** (2005) 114–119.
- 13. M S Kim, et al, *Phys. Rev.* B, **71** (2005) 014433-014440.
- 14. V Sen, et al., Solid State Com, 145 (2008) 86-90.

- 1. P Kameli, H Salamati, P Hakimi, *Journal of Alloys* and Compounds, **463** (2008)18-24.
- 2. E Dagotto, et al., Physics Reports, 344 (2001) 1-153.
- P K Siwach, et al., J. Phys. Condens. Matter., 20 (2008) 273201-273244.
- 4. J B Goodenouph, Phys. Rev. 100 (1955) 564-573.
- 5. C Zener, Phys. Rev., 82 (1950) 403-405.
- 6. G H Zheng, et al, J. Solid State Com, 137 (2006) 326-331.
- X J Liu, et al., J. Magn. Magn. Mater, 313 (2007) 354–360.